

DOI: 10.55666/folklor.1795595

ŞİFA ARAYIŞI BAĞLAMINDA İĞNE ATMA RİTÜELİ VE OCAK KÜLTÜ*

Aslı BALI** & Serdar TÜRE***

Öz

Anadolu kültürü; sağlık ve hastalık kavramlarını yalnızca biyolojik bir çerçevede değil, aynı zamanda inanç, ritüel ve kültürel uygulamalar aracılığıyla değerlendiren zengin bir halk hekimliği geleneğine sahiptir. Bu çalışma, geleneksel halk hekimliği uygulamalarından biri olan “iğne atma” ritüelini halk bilimsel bir yaklaşımla incelemektedir. Halk hekimliği kapsamında değerlendirilen bu ritüel, bireylerin ve toplulukların hem fiziksel hem de ruhsal iyileşme arayışlarını görünür kılan çok katmanlı bir kültürel pratik olarak öne çıkmaktadır. Ritüel süreci çoğu zaman kurşun dökme ile başlayıp kurşun dökmede kullanılan suya iğne atılmasıyla devam eder. İğne, başı-ortası-ucu biçiminde üç bölüm kabul edilerek her bir bölüm için bir ocak tayin edilir. Hangi parça paslanırsa o bölüme tayin edilen ocaktan şifa bulunacağına inanılır. Ritüelin tarihsel ve mitolojik arka planı, uygulama biçimleri, ocak kültürüyle ilişkisi ve toplumsal işlevlerinin ele alındığı bu araştırma, nitel yöntemlerle gerçekleştirilmiş olup örneklemi Mersin ili uygulamaları oluşturmaktadır. Mersin’de saha çalışması sırasında yapılan gözlemler, ritüelin doğrudan izlenmesine olanak sağlamıştır. Bu süreçte ritüelin uygulama mekânları, kullanılan materyaller (iğne, su, bez parçası vb.) ve uygulayıcıların tutumları kaydedilmiştir. Ayrıca ritüeli icra eden ve ritüele katılan kişilerle yapılan görüşmeler, uygulamanın anlam dünyasını ortaya çıkarmada önemli veriler sunmuştur. Bu görüşmeler sırasında özellikle ritüelin neden yapıldığı, ritüele hangi durumlarda başvurulduğu ve toplumsal algısının nasıl olduğu konularına odaklanılmıştır. Literatür taramasıyla Türk halk hekimliği, ritüel araştırmaları ve ocak kültü üzerine yapılmış çalışmalar incelenmiş, Anadolu’nun çoğu bölgesinde benzer uygulamaların varlığı saptanmış ve elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmış, tekrar eden temalar (şifa, inanç, toplumsal dayanışma, ocak otoritesi vb.) üzerinden ritüelin anlamı sistematik olarak ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonunda saha araştırmalarında elde edilen bilgiler ve literatür taraması ışığında, iğne atma ritüelinin halk inançları, kolektif hafıza ve kültürel süreklilik bağlamında taşıdığı önem tartışılmıştır. Bulgular, ritüelin hem geleneksel şifa anlayışının bir parçası hem de modern toplumda alternatif bir sağlık arayışı olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Araştırmada, söz konusu ritüelin yalnızca bir tedavi yöntemi olmanın ötesinde, diğer halk hekimliği uygulamalarında da görüldüğü gibi kolektif hafıza, kültürel aktarım ve toplumsal dayanışma açısından da önemli bir işlev üstlendiği görülmüştür. Çalışma aynı zamanda halk hekimliği ritüellerinin günümüz Anadolu kültüründeki sürekliliğini ve değişimini anlamak adına önemli bir örnek sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: şifa, halk hekimliği, ocaklık geleneği, ritüel, iğne atma.

* Bu çalışma, Mersin Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu Başkanlığınca verilen 09.07.2025 tarihli ve 217 sayılı belgeye göre etik kurul onayına sahiptir.

** Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, Mersin/Türkiye, asliagcalar@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7677-2563.

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Mersin/Türkiye, serdar_ture@hotmail.com, ORCID: 0009-0005-5588-4100.

THE RITUAL OF NEEDLE THROWING AND THE HEARTH CULT IN THE CONTEXT OF SEEKING HEALING

Abstract

Anatolian culture possesses a rich tradition of folk medicine that evaluates concepts of health and illness not only within a biological framework but also through beliefs, rituals, and cultural practices. This study examines the ritual of “needle throwing,” one of the traditional folk medicine practices, using an ethnographic approach. Evaluated within the scope of folk medicine, this ritual stands out as a multi-layered cultural practice that reveals individuals' and communities' quests for both physical and spiritual healing. The ritual process often begins with lead casting and continues with the throwing of needles into the water used for lead casting. The needle is divided into three parts—head, middle, and tip—and a specific hearth is assigned to each part. It is believed that healing will be found at the hearth assigned to whichever part rusts. This research, which examines the historical and mythological background of the ritual, its forms of practice, its relationship with the hearth cult, and its social functions, was conducted using qualitative methods, with the sample consisting of practices in the province of Mersin. Observations made during fieldwork in Mersin allowed for direct observation of the ritual. During this process, the places where the ritual was performed, the materials used (needle, water, piece of cloth, etc.), and the attitudes of the practitioners were recorded. In addition, interviews with the people who performed the ritual and those who participated in it provided important data for revealing the meaning of the practice. During these interviews, the purpose of the ritual was particularly emphasized. Literature review examined works on Turkish folk medicine, ritual studies, and hearth cults, identifying similar practices across most regions of Anatolia and evaluating the data comparatively. Content analysis was used to interpret the data, and the meaning of the ritual was systematically revealed through recurring themes (healing, belief, social solidarity, hearth authority, etc.). At the end of the study, the importance of the needle-throwing ritual in the context of folk beliefs, collective memory, and cultural continuity was discussed in light of the information obtained from field research and literature review. The findings show that the ritual continues to exist both as part of the traditional understanding of healing and as an alternative health practice in modern society. The research reveals that the ritual in question serves an important function not only as a treatment method but also in terms of collective memory, cultural transmission, and social solidarity. The study also provides an important example for understanding the continuity and change of folk medicine rituals in today's Anatolian culture.

Keywords: healing, folk medicine, hearth tradition, ritual, needle throwing.

Giriş

Geleneksel halk hekimliği, modern tıbbın dışında kalan, ancak toplumsal hafızada ve pratikte canlılığını sürdüren bir şifa arayışı biçimidir. Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Mersin ilinde de bu türden uygulamalar halk arasında hâlen yaşamaktadır. Bu çalışmada özellikle “suya iğne atma” adıyla bilinen ve ocak inancı ile yakından bağlantılı olan bir ritüel ele alınmıştır. Halk hekimliği hem fiziksel hem de ruhsal hastalıkların tedavisinde kullanılan pratikleri, sözlü kültürü, ritüel uygulamaları ve toplumsal dayanışmayı bir araya getiren çok yönlü bir alanı işaret eder.

Boratav; halk hekimliğini, “Halkın, olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümü” (1999: 122) olarak tanımlamıştır. “Halk hekimliği, günümüzde olumlu (alternatif tıp) ve olumsuz (batıl, kocakarı uygulamaları) yaklaşımları beraberinde taşıyan ikili bir yapı taşımaktadır.” (Öncül, 2013: 2032). Tedavi bilgileri yüzyıllardır nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu inanç ve uygulamalar ülkemizde kırsal alanlarda bütün canlılığı ile yaşamakta hatta kent merkezlerinde bile ilgi görmektedir (Artun, 2008: 202). Mersin, halk hekimliği inanç ve uygulamalarının canlılığını sürdürdüğü bir kenttir.

Çalışmanın amacı, Anadolu’da hâlen uygulanan bir halk hekimliği ritüeli olan “iğne atma” uygulamasının ritüelistik ve simgesel yapısı üzerinden geleneksel halk inançlarının, özellikle sağlık arayışında nasıl sürdürüldüğünü ortaya koymaktır. Çalışmada “iğne atma” ritüelinin uygulanış biçimi, niyet edilen ocaklar ve halk arasında taşıdığı anlamlar ele alınmıştır. Araştırma alanı sözlü anlatılara ve yerel halkın gözlemlerine dayandığından, bilgiler folklorik nitelik taşır; tıbbi veya bilimsel bir sağlık değerlendirmesi içermez. İğne atma, Anadolu halk kültürünün çok katmanlı yapısını yansıtan bir örnek olarak, günümüzde de varlığını sürdüren; modern tıbbın yanında toplumsal hafızayı, inanç sistemini ve kültürel kimliği diri tutan bir unsurdur. Bu nedenle ritüelin belgelenmesi hem halkbilim araştırmaları hem de kültürel mirasın korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu ritüel halk hekimliği kapsamında değerlendirilen önemli bir şifa pratiğidir. Ritüelin en dikkat çekici özelliği, bireysel sağlık sorunlarının çözümünün ötesinde, topluluk içinde aidiyet, güven ve birlik duygularını pekiştirmesidir. İğne atma, aynı zamanda ocak kültürünün sürekliliğini sağlayan ve bu kültü dinsel-mitolojik bağlamda günümüze taşıyan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ocak Kültü

Türk halk kültüründe inanç, gelenek ve toplumsal örgütlenme biçimlerini derinden etkileyen unsurlardan biri ocak kültürüdür. Ocak hem somut hem de sembolik anlamlarıyla aile ve toplum hayatının merkezinde yer almış, Türk kültür tarihinde süreklilik arz eden önemli bir kurum niteliği kazanmıştır. Ev içerisinde yemek pişirilen, ailenin toplandığı ve ateşin korunduğu yer olarak ocak, maddi işlevinin ötesinde kutsallık atfedilen bir mekân olmuştur. Bu kutsallık, ocak etrafında gelişen ritüeller, inançlar ve toplumsal değerlerle birleşerek ocak kültürünü gündelik yaşamın yanında dini-manevi hayatın da ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir.

Celal Beydili “ocak” kavramını şu şekilde açıklar: “Hem soy, nesil hem tarikat liderlerinin adı hem de belli hastalıkları tedavi gücüne sahip olup bu işi meslek edinen insanlara verilen bir addır. Azerbaycan Türk şivelerindeki “efsuncu” anlamı da bu bakımdan dikkat çekicidir... Taş devrinden beri yaşamakta olan “ocak” kültürü, bir ifadesini de kutsal yerler, tapınaklar ve pirlere verilen adlarda “ocak” adında bulur” (2005: 436). Ocak kültürünün kökenleri, Türklerin eski inançlarına dayanmaktadır. Orta Asya bozkır toplumlarında, ateşin kutsallığı, atalar ruhuna saygı ve soy birliği bilinci ile şekillenen inanç yapısı; ocak kavramını toplumsal süreklilik açısından merkezi bir konuma taşımıştır. Bu anlayışta ocak, ailenin ve soyun devamlılığını temsil etmiş; ocakta yakılan ateşin sönmesi, soyun tükenmesiyle eşdeğer görülmüştür. İslamiyet’in kabulüyle birlikte bu kadim inançlar tamamen ortadan kalkmamış, İslami değerlerle bütünleşerek yeni yorumlar kazanmıştır. Bu bağlamda Orhan Acıpayamalı’nın “Ocaklar Türk halkının hakiki doktorlarıdır ve Orta Asya şamanının bugüne ulaşmış biçimidir (1969: 5).” ifadesi çalışmanın temellendirilmesi açısından önemlidir.

Ocak, Türklerde saygı duyulan bir unsur olmasının yanı sıra ailenin de devamlılığını simgeler. Eski Türklerdeki “atalar kültürü” ile bağlantısı olması kuvvetle muhtemel olan “aile ocağı” tabiri,

kaynağını ocağın yanmasının soyun devamı olarak görülmesinden alır. Eski Türk inancına göre, aile ocağı ataların kutsal yadigarıdır (Yörükan, 2005: 68-69; Eröz, 1992: 67-69). Türk halk kültüründe hem aile birliğinin merkezi hem de kutsal bir şifa kaynağı olarak görülen ocaklar “ocaklı, ocakzade vb.” adlarla anılan kimseler tarafından temsil edilir. Ocakzâdeler, toplumda özel bir konuma sahip olmuş, şifacılık yetilerinin atalarından miras kaldığına inanılmıştır (Çıblak, 2005; Ergun, 2004). İğne atma ritüelinin de bu ocak sistemi içerisinde icra edilmesi, ritüele hem dinsel hem de toplumsal meşruiyet kazandırmaktadır.

Öte yandan Türklerde ocakla ilgili inançlar ve gelenekler; birlik, bütünlük, sağlık, ebedilik ve Tanrıyla ilgilidir. Türklerin düşünce sisteminde hayatın sürekliliğinin de ancak Tanrı kutu ile sağlandığı fikri yatar. İşte bu kutun devamı için aile ocağının daima yanması gerekmektedir. Buna bağlı olarak ocağın sönmesi, dağılması ya da batması Tanrı'nın gazabına uğrayıp Tanrı kutunun o aileden uzaklaşması ile ilgili olarak yorumlanır. Aile ocağının, Tanrı ocağı olarak görülmesi sebebiyle de onun söndürülmesi veya dağıtılması yapılabilecek en yanlış şey (Ögel, 1995) olarak değerlendirilir.

Ocak kültü Anadolu'da belirgin şekilde halk hekimliği alanında kendini gösterir. Halk arasında “şifa ocakları” olarak bilinen bu yapılar, belirli soy kollarına mensup, kutsal kabul edilen kişilerin elinde ve onların el vermesi ile yaşamaya devam etmiş ve toplumda hastalıkların tedavisinde başvurulan merkezler olmuştur. Günümüzde diğer Türk topluluklarında da Anadolu'daki “ocaklı”larla aynı görevde ve farklı adlarla anılan kişiler bulunur. Bu kişiler, medeniyetin daha alt seviyelerindeki topluluklarda eski kam-baksıların rollerini daha fazla yaşatırken, medeniyetin daha ileri seviyede olduğu topluluklarda hastalıkları sağaltmakla görevlidirler (Kumartaşlıoğlu, 2016: 178). İslamiyet'in kabulünü takip eden zamanlarda şamanların eski fonksiyonlarını yitirmiş olduğu görülür. Şamanlar, din adamlığı rolünü dervişlere, evliyalara, pir ve şeyhlere; hekimlik rolünü ise ocaklara bırakmıştır. Böylece ocaklık geleneği Türk inanç ve düşünce sistemi ile beslenmiş ve zamanla Türk kültürünün önemli bir ögesi olmuştur (Öngel, 1997: 10). Ocakzâdeler, dini bir rehber olmanın yanında şifacı, arabulucu ve toplumsal denge unsuru olarak çeşitli görevler de üstlenmişlerdir. Bu bağlamda ocak kültü, halk hekimliği uygulamaları ile birleşerek toplumsal işlevini daha da genişletmiştir.

Halk hekimliğinde hastalıklarla uğraşan aile bireylerine “ocaklı” adı verilir. Ocaklı olan bir kişi; sağaltma yetenek ve yetkisini ailesinden kan yoluyla almakta ve bu sistem; babadan oğula, nesilden nesile aktararak sürdürülmektedir (Acıpayamlı, 1969: 5). Tedavi edilen hastalığın ne olduğuna göre ocaklara bir takım adlar verilir. Örneğin bu yerler; sarılık hastalığı tedavi ediliyorsa “sarılık ocağı”, fitik tedavisi yapılıyorsa “fitik ocağı”, uçuk tedavisi yapılıyorsa “uçuk ocağı” şeklinde anılır. Ayrıca bu ocaklara; “sıtma ocağı”, “dalak ocağı” “inme/felç/yel ocağı”, “dağlama ve alazlama ocağı”, “efsun ocağı” ve “büyü/tılsım ocağı” gibi ocaklar da eklenebilir. Eski Türklerde Şamanlık inanç sisteminin devamı niteliğindeki bu uygulamalar (Araz, 1995: 158-163), yapıları ve işlevleri bakımından günümüzde de varlıklarını devam ettirmektedir.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görülen ve şifa aranacak ocağının seçilmesinde başvurulan yöntemlerden biri de “iğne atma” ritüelidir. Bu ritüelde çoğunlukla, niyet edilen ocakların isimleri iğnenin belirli kısımlarına tayin edilir ve iğne suya bırakılır. İğnenin hangi bölümünün paslandığına göre, hangi ocağa başvurulması gerektiği belirlenir. Böylece suyun ve metalin/demirin doğüstü gücü ile ocakların kutsallığı birleşerek hastalığın/ eksikliğin şifası için uygun ocağın tayin edildiğine inanılır. Bu uygulama, ocak kültünün halk hekimliğinde nasıl işlevselleştiğini, toplumun inanç dünyasında rasyonel ve irrasyonel unsurların nasıl bir bütün oluşturduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla ocak kültü, Türk halk kültürünün farklı katmanlarında hem maddi hem de manevi boyutlarıyla yaşayan, süreklilik gösteren ve dönüşen bir yapıya sahiptir. Ocak, bir yandan eski Türk inanç sistemlerinin izlerini taşıırken diğer yandan İslami yorumlarla bütünleşmiş; şifa, kimlik, aidiyet ve toplumsal düzenin odağında yer almıştır. İğne atma gibi ritüeller de bu kültürün canlılığını ortaya koymakta ve ocakların yalnızca dini ya da ailevi değil, “halk sağlığı ve sosyal dayanışma” bağlamında da önemli bir rol üstlendiğini kanıtlamaktadır.

İğne Atma Ritüeli ve Uygulanma Şekli

Çalışma konusu iğne atma ritüeli, ocaklık geleneğine bağlı olarak sürdürülen bir uygulamadır. Ocak mensupları, kendilerine “el verilmiş” kişiler olduklarına inanır ve bu bilgiye genellikle bir aile

büyüğünden aktarım yoluyla sahip olurlar. Ocak mensubu kişiler, bu ritüeli bir meslekten ziyade toplumsal bir sorumluluk olarak yerine getirir. Araştırma kapsamında görüşülen üç farklı ocak mensubu (KK-2, KK-3, KK-11), ritüeli kendi annelerinden ya da büyükannelerinden öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Söz konusu ritüel, halk hekimliği kapsamında manevi şifa arayışı ve şifanın kaynağının tayini konusunda önemli bir örnektir. Bu ritüel, özellikle çalışma alanı olan Mersin’de çoğu zaman görünmeyen bir etkidən kaynaklandığı düşünülen rahatsızlıkların şifasının aranacağı ocağın tayini maksadıyla yapılır.

Uygulama kurşun dökme işlemiyle başlar. Kurşunlar, bir tavada eritilir, nazar değen ya da bilinmeyen bir sebeple rahatsızlanan kişinin başı üzerinde başka bir kaptaki suyun içine dökülür. Kurşunun çok ses çıkarması ya da oluşturduğu şekillere bakılarak çeşitli yorumlar yapılır. Bu su kişinin üzerine serpilir, kalan su bir bardağa ya da tasa alınır. İpliğe geçirilmiş bir iğne, suyun tabanına düşmeyecek, suda asılı kalacak şekilde bir kaşık ya da çöp gibi bir şeye asılır. İğne; uç, orta ve yurdusu (delik olan kısım) olmak üzere üç bölgeye ayrılır ve her bölgeye bir ocak tayin edilir. Zamanla [sabaha kadar (KK-1), üç gün içinde (KK-3)] iğne üzerinde hangi bölüm paslanırsa o bölgeye tayin edilen/niyete alınan ocağa veya ziyarete gidilir. Böylece hangi ocağın veya ziyaretten şifa aranacağı belirlenmiş olur (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-6, KK-7, KK-8).

Fotoğraf 1 Mersin’de karşılaşılan uygulama sırasında suya atılmış olan iğnenin bir gün sonraki hali ve kâğıda yazılan ocaklar ve temsil ettikleri iğne bölümlerini gösteren fotoğraflar (Mersin-2025)

Ritüelin en önemli aşamalarından biri, iğne üzerindeki bölgelere tayin edilen ocaklara niyet edilmesidir. Mersin ili Silifke ilçesinde sıkça niyet edilen ocaklar Eşe Efendi Ocağı ve İsmail Efendiler Ocağı’dır. Ayrıca rahatsızlığın türüne göre ilçedeki Yılancık Ocağı ve Tıbıka Ocağı, Burunkuyu ve Durhasan Ziyareti de niyete alınmaktadır (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-6, KK-7, KK-8). Denize yakın olan kıyı ilçelerinde denize de niyet edildiğine rastlanmıştır (KK-10, KK-11, KK-12).

Uygulamaya konu olan İsmail Efendiler Ocağı, ağzı eğilen, gözü soğulan (bozulan, görmez olan) yani bir uğursuzluğa uğrayan kişilerin, çarşamba günleri ziyaret ettikleri bir ocaklıktır. Enes isimli ermiş bir kişinin telliğine (bere); ellerini, yüzlerini ya da ağrıyan yerlerini üç kere sürerler; orada bir gece yatarlar, ayrılırken okunmuş kül ve tuz alırlar ve bunlardan şifa beklerler. Ayrıca yöredeki yaygın bir inanişe göre buraya gelenlerden kalbini bağlamayan (inanmayan) ve telliği görünce gülenlerin ağızlarının eğileceğinden korkulur (KK-1, KK-5, KK-6, KK-8).

Fotoğraf 2 İsmail Efendiler Ocağındaki şifa uygulaması örneği (Mersin- 2025)

Bir diğer ocaklık Eşe Efendi Ocağıdır. Eşe (İsa) Efendinin köyün kurucularından, ermiş ve âlim bir hoca olduğu söylenir. Eşe (İsa) Efendi; Silifke ilçesi Kavak Mahallesi’nin Burunkuyu diye bilinen mevkiinde zamanında medrese tarzında eğitim vermiş, günümüzde de ‘mescidin arası’ olarak bilinen yerde bu binanın kalıntıları vardır. Konya’dan ve Karaman’dan talebeleri gelirmiş, orada ders alırlarmış. Yaşadığı devirde çeşitli kerametler gösterdiği söylenmektedir. Topbaşı

mevkiinde bulunan mezarı uğrak bir ziyaret yeridir. Bu mezardan toprak alınır üç defa yalanırsa kişinin üzerindeki uğursuzluk ve hastalığın ortadan kalkacağına inanılır (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-6, KK-7, KK-8).

Fotoğraf 3 Ese Efendinin mezarından şifa için toprak alan bir kaynak kişi fotoğrafı (Mersin-2025)

Yörede şifa beklentisiyle niyet alınan başka bir ziyaret ise Durhasan Dede ziyaretidir. Bu ziyarete çocuğu olmayanlar çare aramak için giderler. Kurban keserler ya da ip bağlarlar. Buraya gittikten sonra erkek çocukları olursa adını Durhasan koyarlar (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5, KK-6, KK-7, KK-8).

Fotoğraf 4 Durhasan Dede Ziyareti (Mersin-2025)

Çalışmaya konu olan ritüel, Mersin genelinde çeşitli farklılıklar gösterse de yaygın bir uygulamadır ve yöre ile ilgili yapılan halk bilimi çalışmalarında da bu ritüelin varlığından söz edilmiştir. Ağcalar, “Silifke Halk Kültürü tezinde şu bilgileri aktarır: “Kurşun suyundan da fala bakılır. Buna “iğne falı” denir. İplik takılmadık bir veya üç, beş, yedi iğne, içi kurşunlu suya atılır. Atılan iğnelerin birinin ucu muskacıya ortası dedeye ve yurdusu (delikli tarafı) başka bir muskacıya niyetlenir. Su içinde bu iğneler akşamdan sabaha kadar kalır. Sabaha kadar hasta iyi olmazsa iğnenin hangi tarafı paslanmışsa hasta oradaki muskacıya götürülür.” (2009: 154). İğne falı olarak bahsi geçen ritüelde şifa arayışı muskacılardandır. Yörede yapılan diğer bir çalışmada ise hamile kalamayan bir kadının nereden şifa bulacağı hakkında çeşitli uygulamalar yapılır. Kadın üç ayrı iğne alır. Bu iğnelere çeşitli izler koyar. Bunlardan birincisi şifanın hocadan, ikincisi doktordan, üçüncüsü ise yatırdan geleceğine işarettir. Bunları akşam bir kap su içine atarlar. Bunlardan sabaha kadar hangisi küflenmişse şifanın orada olduğuna inanılır. Aynı inancın biraz farklılaşmış şekli şöyledir: Bir kadın hastalığına şifa bulmak için niyette bulunur. Eline aldığı bir iğneye üç farklı yerden çentik atar. Bu iğneyi bir kap suyun içine koyar. Sabaha kadar iğnenin ucundaki çentik küflenmişse hastalığın şifası doktordan, ortadaki çentik küflenmişse şifa hocadan, baş kısmı küflenmişse şifa yatırdan gelecektir diye düşünür. Kadın sabah uyandığında iğnenin durumuna bakarak hareket eder (Alptekin, 2007). Bu çalışmada yine bir şifa kaynağı arayışı için yapıldığı belirtilmiştir ancak diğer uygulamadan farklı olarak sadece kadınların yaptığı bir uygulama olarak alınmış ve kurşun dökmenin devamında yapıldığına dair bir açıklama yapılmamıştır.

Alptürker’in Amasya yöresinde yaptığı çalışmasında bu ritüel “bıçak ya da iğne atma” şeklinde yer alır. Benzer yönleri bıçak ya da iğnenin suya atılması ve bir ocak ya da ziyaretin niyet edilmesi ve şifanın buradan çıkacak sonuca göre aranacak olmasıdır (2018: 137-140). Farklı yanları ise kurşun dökme ile bağlantısız oluşu, suya üç adet iğne ya da bıçağın atılması ve suya atılacak iğnenin ya da bıçağın Mehmet isimli bir kişinin yaşadığı aileden alınmasının zorunlu görülmesi sayılabilir.

Manisa Selendi’deki iğne atma ritüeli şu şekilde anlatılmaktadır: “Yörede aynı hastalığı tedavi eden birden fazla ocak var ise kişinin hangi ocağa gitmesi gerektiğini belirlemek için “Suya İğne Atma” uygulaması denilen bir yöntem uygulanır. Suya iğne atma işi şu şekilde gerçekleştirilmektedir:

Eğer civar yerlerde aynı hastalığı tedavi eden birden fazla ocak varsa, ocak sayısınca dikiş iğnesi alınıp saplarına farklı renklerde ipler bağlanarak ocaklar belirlenir. Daha sonra niyet edilerek iğneler su dolu bir çanağa bırakılır. Sabaha kadar hangi iğne küflenmiş ise o ocağa gidilip tedavi olunur.” (Erol Çalışkan ve Çanlı, 2019: 58). Bu açıklamalardan da yine Mersin’de olduğu gibi şifanın nereden olacağını tayin edilmesi amacını görmekle beraber üç adet iğnenin kullanılması ve kurşun dökme ile bağlantısız oluşu yönleri ile yöredeki uygulamadan farklılık göstermektedir.

Konya ili özelinde yapılan bir çalışmada, “iğne koyma” şeklinde söz edilen işlemin yetkin bir ocaklı tarafından gerçekleştirilerek hangi ocağa gidilmesi gerektiğinin tayini için yapıldığı belirtilir. Uygulama şöyledir; öncelikle kalaylı bir bakır kaba arı (temiz) su eklenir. Büyüklü küçüklü üç çeşit iğne alınır, besmele çekilerek üç ihlas okunur ve yine besmele çekilerek birinci iğne bir ocağa, ikinci ve üçüncü iğneler de başka ocaklara niyet edilerek su dolu kaba konulur. Kabın içine iğnelerin yanına arılık olarak bir de demir para bırakılır. İğnelere biri mutlaka ikamet edilen yerleşim yerinin dışında başka bir beldedeki ocağa niyet edilmelidir. Uygulama genellikle cuma veya pazartesi gecesi yapılır. İçine iğne konulan kap yüksek bir yere kaldırılarak iğnenin konulduğu günün ertesi sabahına kadar bekletilir. Eğer küflenmiş iğne olmazsa aynı ritüel için bu defa iki iğnenin yanına bir demirci bıçağı, ağzı açık olarak konulur ve ertesi sabah kontrol edilir. Hangi iğne küflendiyse o ocağa gidilir (Direkci vd. 2023:37) şeklinde anlatılır.

Eskişehir’de iğne atma ocağı, diğer ocaklardan farklı olarak herhangi bir rahatsızlığın sağaltımında değil, tespitinde başvurulmuş bir ocaktır. Belirli bir hastalığı tedavi etmemekle birlikte kendini rahatsız hisseden kişinin rahatsızlığının kaynağını ortaya koyar. Tıpkı hastalık tedavi eden ocaklarda olduğu gibi bu ocakta da kayıncıdan gelene el alma/el verme yoluyla aktarılma, hastaya ocak suyu ile ekmeği verme ve el alma uygulamaları yer alır. Ocakta hastalık tespiti şu şekilde gerçekleştirilir: “Üç adet iğne alınır ve aralarında mesafe olacak şekilde ipe bağlanır. Bağlanan her iğneye, hastada bulunması olası hastalıklardan biri tayin edilir. Hastalıkların nitelendirildiği iğneler, su konulan bir kabın içerisinde bir gün boyunca bekletilir. Ertesi gün su içerisinde bekletilen iğnelere hangisinde küflenme olduysa kişinin o iğnenin nitelendirildiği hastalığa sahip olduğu kanaatine varılır. Hastalığı tespit edilen kişinin ilgili ocak ile iletişime geçmesi sağlanır” (Büyükokutan Töret ve Söğüt, 2023:143-144). Bu uygulama diğerlerinden farklı olarak karşımıza çıkar. Uygulamada gidilecek ocağın değil hastalığın tespiti için söz konusu ritüelin gerçekleştirildiği ifade edilir.

Ankara’nın Çubuk ilçesinde yapılan bir çalışmada çocuk sahibi olamayan kadın kısırlığı gidermekle ilgili olarak ziyaret edilecek türbe ve yatırı belirlemek için “iğne atma” uygulaması yapıldığı belirtilir. Bu uygulamada, ayın ilk çarşamba günü bir su kabı, yönü Kabe’ye dönük bir biçimde yüksekçe bir yere asılır. Daha sonra çevrede gidilebilecek türbelerin adına birer iğne belirlenerek asılan suyun içine atılır. Birkaç gün içinde hangi iğne paslanmışsa o iğnenin adına bırakıldığı türbe usulüne uygun bir biçimde ziyaret edilir (Arık, 2015: 192). Yine Ankara ili ilgili başka bir çalışmada yara tedavileri için hangi ocağa gidileceğine dair benzer bir uygulama yapıldığı ifade edilir. Bunun için cuma akşamları her ocak için farklı renkte iplikle bağlanmış bir iğne suya atılır. Sabah hangi iğne paslanmışsa tedavi için o ocağa gidilir (Çoşan, 2017: 67) bilgisi verilir.

Kütahya’da ocak tespiti için yapılan uygulamaya “bıçak atma” denilmektedir. Hastanın rahatsızlığını sağaltacak birden çok ocak varsa hangisine gidileceğinin tespiti, bu ritüelle belirlenir. Türk kültüründe “ırk atma” olarak tabir edilen bu uygulamada su dolu bir kap içerisine bıçak atılır. Bu bıçağın sayısı gidilmesi muhtemel ocak sayısı kadardır. Her bıçak bir ocağı temsil eder. Geceden suya bırakılan bıçaklardan sabah hangisi küflendi ise onun temsil ettiği ocağa sağaltma işlemi için gidilir (Kılıç, 2017: 306; Gültekin, 2013: 512). Bu bilgiler de öncekileri destekler niteliktedir.

Alanya’da da kişi rahatsızlığı ile ilgili hangi ocağa gidileceğini belirlemek için bildiği ocak sayısı kadar iğne ve farklı renklerde ipler hazırlar. Her renk ipe bir ocağı niyet ederek ipi iğnenin deliğinden geçirir. Sonrasında iğne ile ipi birbirine bağlar. Farklı renklerdeki iplerle bağlı olan bu iğneleri akşamdan bir suyun içine koyar. Sabah paslanan iğneye takılı ipin rengi ile temsil edilen ocağa gidilir (Ünalın, 2021: 72). Buraya kadar verilen örneklerden de anlaşılmaktadır ki “iğne atma” ritüeli Anadolu’nun pek çok yerinde birbirine az ya da çok benzer biçimde varlığını sürdürmekte olan bir ritüeldir.

Çalışmanın örneklem sahası olarak seçilen Mersin ilinde tespit edilen uygulamalar arasından seçilmiş bir uygulama örneği üzerinden anlatılan iğne atma ritüeli incelendiğinde ocaklık geleneği ile ilgili bağının yanı sıra su ve demir kültürleri ile de ilişkili olduğu görülmektedir. Türklerin inanç ve kültür dünyasında yer-su inanışları içerisinde yer alan su, her zaman büyük bir anlam ve değere sahip olmuştur. Bu yüzden tarihî süreçte Türkler suya, temsil ettiği özelliklerinden hareketle farklı anlamlar yüklemişlerdir. Türk kozmogonisinde su, ilk varlık veya varlıkların özü olarak kabul edilir. Diğer bir ifadeyle Türkler suyu, yaratılışın ilk ve temel nüvesi olarak kabul eder. Bu anlayışa göre evren, kozmostan önceki düzensiz kaos malzemesinden (sudan ve topraktan) yaratılmıştır. Su, bu özelliği ile evrenin oluşmasına sebep olan temel unsur olarak görülür (Bayat, 2007). Demir ise insanlık tarihi içinde bir maden olarak önemli güçlere ve fonksiyonlara sahip olmuştur. O bazen gökten düşen göktaşları, bazen de toprağın hazinesi gibi algılanmış ve bu algıya bağlı olarak pek çok gelenek ve inançla çevrelenmiştir (Türkmen Türker, 2014: 2). Türk inanç dünyasında güçlü bir varlığa sahip olan ve çevrelerinde sayısız inanış örüntüsü oluşturan su ve demir kültürleri söz konusu ritüelde de karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Anadolu’da günümüzde de yaşatılmakta olan “iğne atma” ritüeli, sadece bir halk hekimliği uygulaması değil, aynı zamanda derin kültürel anlamlar taşıyan çok katmanlı bir inanç sisteminin tezahürüdür. Bu ritüel, halkın görünmeyen sebeplerle açıklayamadığı rahatsızlıkları şifa arayışı çerçevesinde anlamlandırma ve yön bulma ihtiyacının bir ürünüdür. Ritüel, aynı zamanda ocak kültürü, demir kültürü ve su kültürü gibi Türk inanç sisteminde köklü yeri olan öğeleri barındırarak zengin bir sembolik yapı oluşturur.

İlk olarak ritüelin merkezinde yer alan ocak kültürü; şifanın kaynağını soyla, inançla ve kutsallıkla ilişkilendirir. “İğne atma” sürecinde iğnenin üç bölgesine farklı ocakların niyet edilmesi, halk arasında bu ocakların keramet sahibi, manevi gücü olan, soy yoluyla tedavi yetkisi taşımış kutsal mekânlar olarak görülmesinden kaynaklanır. Özellikle Ese Efendi ve İsmail Efendiler gibi figürlerin etrafında şekillenen anlatımlar, bu ocakları atalar kültürüyle de ilişkilendirerek halkın geçmişle bağını kutsal bir eksenle sürekli kılmaktadır. Bu durum, şifanın yalnızca bedene değil ruha ve toplumsal hafızaya da hitap ettiğini gösterir. İkinci olarak ritüelde kullanılan iğne, doğrudan demir kültürü ile ilişkilidir. Demir, Türk mitolojisinde hem koruyucu hem de dönüştürücü bir güç olarak görülmüştür. Meteoritlerle ilişkilendirilmesi ve ateşle birleştiğinde dönüştürülebilir hale gelmesi, demire yüklenen sihirsel ve kutsal anlamların temelini oluşturur. Bu bağlamda iğnenin ritüelin merkezine yerleştirilmesi, fiziksel bir araç olmasından ziyade, tanrısal gücün ve iradenin taşıyıcısı olarak işlev görmesini sağlar. İğnenin paslanması/küflenmesi ise bir tür doğadan gelen işaret olarak okunur. Üçüncü olarak ritüelin vazgeçilmez bir diğer unsuru sudur. Hem kurşun dökme işleminin yapıldığı hem de iğnenin bırakıldığı ortam olması yönüyle su, kutsal bir aracı, bir başka ifadeyle görünmeyen ile görünen arasında iletişimi sağlayan bir unsurdur. Türk kozmogonisine göre varlığın özü kabul edilen su, burada da ritüelin etkinliğini sağlayan metafizik bir zemindir. Su kültürünün halk inançlarında taşıdığı temizlik, saflık ve ruhsal arınma işlevi bu ritüelde görünmeyen etkilerin arındırılması ve şifa yönünün tayin edilmesi açısından son derece işlevseldir.

Ritüelin gerçekleştirilme biçiminde kullanılan su, ateş, iğne ve dua gibi unsurlar hem temizlenme hem de arınma metaforları üzerinden anlam kazanmaktadır. Duaların çoğu Arapça ya da yerel ağızda söylenmekte ve halk arasında “büyü” değil, “şifa duası” olarak tanımlanmaktadır. Katılımcı gözlemler göstermektedir ki ritüel yalnızca bireysel bir şifa arayışı değil, topluluk içi dayanışmanın, güvenin ve kültürel kimliğin yeniden üretildiği bir sahne işlevi görmektedir.

Modernleşme, sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması ve dini çevrelerden gelen eleştirilere rağmen iğne atma ritüeli varlığını sürdürmektedir. Ancak uygulayıcı sayısının azalması ve genç kuşakların ilgisizliği, ritüelin geleceği hakkında soru işaretleri doğurmaktadır. Bununla birlikte, ritüelin halen başvurulmuş bir pratik olması, halk hekimliği ritüellerinin Anadolu kültüründeki direncini ve uyarlanabilirliğini göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışma, iğne atma ritüelinin halk için yalnızca bir tedavi yöntemi değil, aynı zamanda kolektif kimliğin, kültürel mirasın ve toplumsal bağların canlı bir göstergesi olduğunu ortaya koymuştur. Ritüelin sembolik yapısı, topluluk belleği ve pratik aktarım biçimleri dikkate alındığında,

halk hekimliği pratiklerinin hem antropolojik hem de edebi-folklorik çözümlenmeler açısından değerli birer araştırma konusu olduğunu göstermektedir.

İğne atma ritüeli hem bireysel sağlıkla hem de topluluk içindeki dayanışma ve güven ilişkileriyle bağlantılıdır. Ritüele katılan kişiler arasında bir aidiyet duygusu gelişmekte; ocakzâdenin otoritesi toplumun kültürel sürekliliğini sağlamaktadır. Bu yönüyle ritüel hem şifa kaynağı hem de toplumsal düzenin pekiştiricisi rolünü üstlenmektedir. Görülüyor ki “iğne atma” ritüeli hem bireysel hem toplumsal ölçekte kültürel sürekliliği sağlayan bir yapı taşı haline gelmiştir. Modern tıbbın dışında kalan ancak kültürel ve manevi bağlamda halk arasında güven duyulan bu tür ritüeller, sadece tedavi edici yönleriyle değil, aynı zamanda toplumsal aidiyet, inanç ve hafıza taşıyıcısı olarak da varlıklarını sürdürmektedir. Bu nedenle, “iğne atma” gibi ritüellerin belgelenmesi, halkbilimi alanında yalnızca etnografik bir değer taşımaz; aynı zamanda kültürlerin yaşama biçimi içinde nasıl dönüşerek sürdüğünü anlamamıza da olanak tanır.

Yazılı Kaynaklar

- ACIPAYAMLI, O. (1969). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1-2, 1-9.
- AĞCALAR, A. (2009). *Silifke Halk Kültürü Araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALPTEKİN, M. (2007). *Silifke’de Eski Türk İnançlarının İzleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARAZ, R. (1995). *Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ARIK, D. (2015). Çubuk ve Çevresindeki Halk İnanışları. *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, 191-208, Çubuk Belediyesi Yayınları.
- ARTUN, E. (2008). *Halk Kültüründe Halk Hekimliği*. Adana: Karahan Kitabevi.
- BAYAT, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi I)*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- BEYDİLİ, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (Çev.: Eren Ercan), Ankara: Yurt Kitap-Yayıncılık.
- BORATAV, P. N. (1999). *Türk Halk Bilimi II 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BÜYÜKOKUTAN TÖRET, A. ve SÖĞÜT, Z. (2023). Eskişehir Seyitgazi İlçesi Akin Mahallesi’nde “Doktorlar Caddesi”. *Kültür Araştırmaları Dergisi*. S.17, 143-144.
- ÇIBLAK, N. (2005). Ocakzâdeler ve Halk Hekimliği Geleneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.35, 145-162.
- ÇOŞAN, S. (2017). *Ankara İli Bala İlçesi Afşar Yöresi Folkloru*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DİREKÇİ, B. vd. (2023). “Konya-Derebucak’ta Bir Sağaltma Uygulaması: Bulamaç Atma” *Millî Folklor Dergisi*, C.8, S.139, 30-42.
- ERGUN, M. (2004). *Türk Halk Kültüründe Ocak Sistemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- EROL ÇALIŞKAN, Ş. S., ve ÇANLI, E. (2019). Manisa-Selendi İlçesinde Sağaltma Ocakları. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.12, S.25, 50-70.
- ERÖZ, M. (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevilik-Bektaşilik*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.
- GÜNDÜZ ALPTÜRKER, İ. (2018). *Geleneksel Tıbbın Şifa Ritüelleri Üzerine Bir Araştırma: Amasya Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KILIÇ, S. (2017). Faldan Tedaviye: Irk Atma Ocağı (Takmak Köyü-Galip Yıldırım Örneği). *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.64, 147-158.

- KUMARTAŞLIOĞLU, S. (2012). “*Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖGEL, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖNCÜL, K. (2013). Kars Örnekleminde Halk Hekimliğinin Arkaik Unsurları. *Turkish Studies*, C. 8, S. 1, 2031-2035.
- ÖNGEL, G. (1997). *Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZLEM Ü. (2021). *Alanya 'da Halk Hekimliği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- TÜRKMEN, F. ve TÜRKER, F. (2014). Geleneklerde ve İnançlarda Demir. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 12, 1-8.
- YÖRÜKAN, Y. Z. (2005). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm. Hazırlayan Turhan Yörükan*. İstanbul: Yol Yayınları

Sözlü Kaynaklar

- KK-1:** Ayşe D*** T***, Mersin-Silifke 1954, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme Tarihi: 04.08.2025)
- KK-2:** Ali T***, Mersin-Silifke 1950, İlkokul Mezunu, Çiftçi. (Görüşme Tarihi: 04.08.2025)
- KK-3:** Zeynep T***, Mersin-Silifke 1930, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme Tarihi: 06.08.2025)
- KK-4:** Gafur S***, Mersin-Silifke 1953, İlkokul Mezunu, Emekli. (Görüşme Tarihi: 08.08.2025)
- KK-5:** Nuh D***, Mersin-Silifke 1960, İlkokul Mezunu, Emekli. (Görüşme Tarihi: 30.08.2025)
- KK-6:** Enbiya B***, Mersin-Silifke 1960, İlkokul Mezunu, Emekli. (Görüşme Tarihi: 20.08.2025)
- KK-7:** Ali Ü***, Mersin-Silifke 1961, İlkokul Mezunu, Emekli. (Görüşme Tarihi: 04.08.2025)
- KK-8:** Mustafa S***, Mersin-Silifke 1960, Ortaokul Mezunu, Emekli. (Görüşme Tarihi: 10.08.2025)
- KK-9:** Öner T***, Mersin-Silifke 1974, Lisans, Öğretmen. (Görüşme Tarihi: 15.08.2025)
- KK-10:** Emine E***, Mersin-Silifke 1954, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme Tarihi: 25.08.2025)
- KK-11:** Osman Nuri K***, Mersin-Silifke 1933, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme Tarihi: 25.08.2025)
- KK-12:** Hürü K***, Mersin-Silifke 1966, İlkokul Mezunu, Ev hanımı. (Görüşme Tarihi: 25.08.2025)
- KK-13:** Cennet Y***: Mersin-Silifke 1945, İlkokul Mezunu, Ev hanımı. (Görüşme Tarihi: 05.08.2025)
- KK-14:** Nefise M***, Mersin-Silifke 1964, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme Tarihi: 16.08.2025)